

Opponensi vélemény Jakab András: Az európai alkotmányjog nyelve című akadémiai doktori értekezéséről

1. Bevezető mondatában az alkotmányjogászokat megszólító különleges dolgozattal állunk szemben, amelynek műfaja nehezen határozható meg. A szerző szerint „ez a könyv az alkotmányelméletről szól”, nem nemzeti, nem általános, hanem európai alkotmányelméletről (9. és 143. o.).

Fő irányát tekintve az öndefiníció megáll, ám tudományos beágyazottsága alapján sokkal többről, több tudományág (alkotmánytörténet, jogbölcselet, nemzetközi közjog, uniós jog) együttes használatáról, nyelvezetéről van itt szó. Kérdés persze, hogy egyáltalán lehet-e tisztán alkotmányelméleti művet írni európai szinten.

A szerző célkitűzése, hogy a hatalmas szakirodalom „strukturált és tömör összegzését” adja. Ezt a célkitűzését maradéktalanul és elismerésre méltó alapossággal teljesíti. A sűrűn lábjegyzetelt munka 145 oldalnyi fő szövegét, érvrendszerét 776, gyakran kommentekkel ellátott hivatkozás támasztja alá. A dolgozathoz csatolt 45 oldalnyi irodalomjegyzék, amelynek túlnyomó többségére a szerző hivatkozik, közel 1600 művet tüntet fel, klasszikus és kortárs szerzőket egyaránt.

Mindezek alapján a dolgozat felfogható összegző közjogi olvasmánynaplónak, szakbibliográfiának is (a közjog fogalmát szigorúan tudományági értelemben használom!). A hatalmas jegyzetapparátushoz képest hangsúlyozni kell, hogy rendkívül szuverén, gondolatgazdag, vitára ingerlő és kritikai értékelő alapon megírt érvelő művet olvashatunk.

Miután a két nagy részből és kilenc fejezetből álló könyv jelentős részben diskurzus elemzésekből áll, műfajilag minősíthetnénk akár alkotmányjogi érveléstani kézikönyvnek is, amely didaktikus és felfedi, néha ízekre szedi a diskurzusok belső szerkezetét.

A dolgozat címéből, szerkezeti struktúrájából talán még az is levezethető, hogy egy sajátos, európai alkotmányjogi tanári nyelvkönyv készült – nem cinikus a megjegyzés – haladóknak. A nyelvkönyv első részében a grammatikáról olvashatunk, majd ezt követi az ajánlott (és az elvetendő) kulcsfogalmak szótára.

2. A dolgozat szerkezete mentén haladva kezdjük a grammatikával. A szerző felfogása szerint az alkotmányjogi nyelv nyelvtanát, az alkotmányjogi érvelés szabályai alkotják. A nyelvészek egy része bizonyára vitatná ezt a leegyszerűsítő nyelvtan fogalmat. Tovább szűkül

a vizsgálódás nézőpontja, mivel az alkotmányjogi érvelésben használt érvek túlnyomó többsége az alkotmány értelmezésére irányul, a hangsúly lényegében a különböző értelmezési módszerek tisztázásán van. A szerző nyelvtan felfogása tehát valójában az értelmezés kánonjait jelenti.

Az értelmezésekről szóló résszel kapcsolatban két ponton vitatkoznék a szerzővel:

a) Jakab András felfogása szerint az alkotmányértelmezés nem több, mint a jogszabály értelmezés egyik sajátos esete. Az élesebb megkülönböztetés „káros mítosz”, „retorikai eszköz”, „álcázás”. A vitát véleményem szerint az döntheti el, hogy mit értünk az alkotmány fogalmán formai (alapnorma) és tartalmi (alkotmányosság) értelemben. Azzal, hogy egy mondatot az alkotmányba ír az alkotmányozó hatalom, a mondat nem válik varázsigévé, absztrakciós szintje sem feltétlenül magasabb a jogszabályoknál, de egy dolog biztosan kimondható, hogy a mondat onnantól kezdve, hogy hatályba lép, bekerül az alkotmányvédelem intézményrendszerébe. Minden más normának igazodni kell ehhez az alkotmányi regulához.

Magánemberként az alkotmányokat – nem retorikai eszközként – az egyes nemzetek bibliájának tartom. Több államban az alkotmány paragrafusainak ismerete vagy értelmezése az állampolgári és választópolgári lét egyik jogi előfeltétele. Volt alkotmánybíróként pedig az a véleményem, hogy az alkotmányértelmezés – bár a módszerei lényegében azonosak a jogszabály értelmezéssel – több és más a jogszabály egyszerű értelmezésénél. Ebbe az irányba mozdult el az Alaptörvény sokat vitatott és a szerző által idézett R) cikke is.

b) A másik hangsúlybeli eltérés közöttünk a szubjektív teleologikus érvek teljes tagadásának ügye. Miközben szimpatizálok Jakab András gondolatvilágával, amelyben mindig és következetesen az alkotmányos norma objektív célja alapján próbál leginkább érvelni, megjegyzem, hogy az alkotmányozó hatalom akarata a normát illetően az alkotmányok indokolásából is kideríthető, nem kizárólagos forrásként. Az indokolás és a norma merev szétválasztásában legalább akkora veszélyek vannak, mint a szubjektív alkotmányozói akaratra való kényelmes hagyatkozásban. Az indokolásoknak a magyar történeti közjogban, a Corpus Iurisokban nagy hagyományai voltak, veretes műfaj és az értelmezések forrása volt a jogtudományban. Kérdéseim a szerzőhöz: az az alkotmányjog, amit az alkotmánybíróságok a norma alapján értelmeznek és alkalmaznak? A bíró az alkotmányjog élő vezére? Visszaérünk az alapkérdéshez, honnét ered a jog.

A grammatikai rész záró fejezetében (V.) hat európai ország helyi nyelvtanával foglalkozik a szerző. Záró következtetése az, hogy jelenleg nincs európai szintű érvelési stílus

az alkotmányjogban. A kérdés akkor az, hogy beszélhetünk-e egyáltalán az európai alkotmányjog nyelvéről. Abban egyetértek vele, hogy a stílusoknak közeledniük kellene. Az alkotmányjog nyelvén történő európai kommunikációnak véleményem szerint is erősödnie szükséges mind a jogtudományban, mind a bírósági-alkotmánybírósági jogalkalmazásban.

3. A dolgozat súlyponti, második része a javasolt szókészlettel foglalkozik, táblázatba rendezve az öt ajánlott kulcsfogalmat, nevezetesen:

- a szuverenitást;
- a jogállamot;
- az alkotmányt;
- a demokráciát;
- végül a nemzetet (60-61. o.).

Az utóbbival a szerző terjedelmi korlátok miatt csak érintőlegesen foglalkozik, így az opponenstől sem lenne korrekt a vita az európai nemzetről. Csak egyetlen kérdést tennék fel a táblázatra szorítkozva a téma gazdag irodalmából: az európai nemzet fogalmát politikai vagy kulturális értelemben hivatkozzuk-e a jövőben?

A szuverenitással kapcsolatos hangsúlyváltásokkal lényegében egyetértek, szimpatikusak a nemzeti szuverenitás és az európai integráció közötti békéltetési kísérletek. Mindamellet a kérdés „semlegesítése”, letakarása, mint megoldás, bizonyos értelemben álmegoldásnak tűnik.

A VI. fejezet legvitathatóbb megállapítása számomra az európai államalapítási tétel kijelentése. „A helyzet az, hogy az elsődlegesség és a közvetlen alkalmazhatóság elfogadásával egy új szuverén született” (71. o.). Meglátásom szerint a helyzet, a valóság nem ez. A jövő, a társulás kényszere lehet, hogy ezt hozza. Az igazi kérdés ma a közösségi jog elsőbbsége és a nemzeti alkotmányok fensőbbbsége elvének összeegyeztetése. Sokan vallják azt a szakirodalomban – magam is – hogy a jogrendek (az európai és a nemzeti) nem egymás felett, hanem egymás mellett élnek kölcsönhatásban, összehangoltan.

A nemzeti alkotmányok elsőbbsége elvén működő és örökdő több nemzeti alkotmánybíróság is kimondta, hogy az európai jog elsőbbsége nem a közösségi jog természetéből, hanem az alkotmányok felhatalmazásából ered. A tagállamok alkotmányainak európaklausulái ezért bírnak ma nagy jelentőséggel.

A jogállamiságról írottakkal, miszerint őrizzük meg annak lényeges tartalmát, alapvetően egyetértek, bár bizonyos összefüggésekben (például a hatalommegosztásra

utalnék) a leporolása időnként nem ártana. A jogállam tartalmi, alapjogias megközelítése rendkívül lényeges szempont.

Ketyegő bombán ül a szerző, amikor felteszi a kérdést, hogy jelen világunkban jogilag igazolható-e a kínzás bizonyos esetekben. Igazi „Jakabos” a válasz, de érvei meggyőzőek. A jogállamiság szempontjából a legkisebb rossz a „hős kerestetik álláspont”. Egyetértünk, a csúszós lejtőig sohasem lehet eljutni.

Az európai alkotmányról írottakban visszaköszönnek az elmúlt évtized jól ismert vitái, érvei. Tiszteletben tartom a szerző álláspontját, miszerint az Alapító Szerződéseket és az Európai Unió Alapjogi Chartáját az Európai Unió alkotmányának tekinti. Az Európai Bíróság valóban ezeket a szerződéses alapokat tekintette már korábban is az unió alkotmányának és vitathatatlan a Charta kötelező ereje.

Nézetem szerint az Európai Uniónak, mint sok más nagy közösségnek funkcionális értelemben van alkotmánya és ez némiképp hasonlít a több dokumentumból összerakott történelmi alkotmányokhoz. Kevésbé rokon viszont az államalapításon és a tényleges szuverenitáson nyugvó kartális alkotmányokhoz.

Meglátásom szerint a diskurzus, a hagyományos nemzetállami paradigma fellazítása már elkezdődött, a párbeszéd és az egymás melletti beszéd folyamatos.

A dolgozat „európai demokrácia a parlamentarizmus erősödése révén” című fejezetével sokban egyetértek. A gyakorta emlegetett európai demokráciadeficit az unió legnagyobb eróziója lehet. A választási lejtmenet, amely 1979-ben, az első választásokon még 63 % volt, (igaz csak 9 tagállam szavazott) figyelmeztető.

Az Európai Unió parlamentarizálásához legalább három dolog kellene:

- valódi európai többpártrendszer (erről a szerző is szól, 140. o.);
- egységes európai választási rendszer (tanulságos ennek elmaradása);
- a bizalmi-bizalmatlansági intézmény bevezetése a Parlament és a Bizottság között.

A szerző a „közvetlen kapcsolat” fogalmával dolgozik, ez nem sokat árul el a parlamentarizmus lényegéről. A hogyan vezessük be című kérdésre ismét szerzőspecifikus a válasz. Kételyeim vannak. Miközben sejti az ember, hogy más megoldásnak alig van realitása. Nem vagyok híve a felülről jövő kísérleteknek és alkotmányjogi álmegoldásoknak. Kérdéses, hogy ezek mennyire pótolhatják az integrációs akarathányt és a szerves európai fejlődés történelmi folyamatát.

4. Jakab András korábbi írásaiból és jelen dolgozatából is könnyen kideríthető politikai víziója. Bevezetőjében így vall erről: „egy föderális Európa (ti. az Európai Unió), mely

erőteljesen részt vesz a politikai és a gazdasági világversenyben és amely saját közös alkotmányos hagyományaira támaszkodik.”

Valljon színt az opponens is, nem vagyok euroszeptikus. 2009-ben, amikor feltették a kérdést az Európai Tükörben (2009/7-8. szám, 14. o.), az alábbi kérdésre a következő választ adtam: „Kérdés: *Akik optimisták az EU jövőjét illetően, azok arra figyelmeztetnek, hogy a Közösség mögött mindössze fél évszázados múlt áll, és ez történelmileg nagyon rövid idő.* Válasz: Ebben teljesen igazuk van. Azt azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a történelem soha olyan sebességgel nem haladt, mint most. Egyebek között éppen ezért nehéz bármilyen prognózisra vállalkozni. Én, aki magam eurorealistának tartom, úgy vélem, hogy éppen a nehézségek, krízisek kényszeríthetik arra Európát, hogy megteremtse azt az egységet, amelynek révén versenyképes entitása lehet a világnak.”

Merrefelé Európa? Eurorealistaként nem vonom kétségbe, hogy az unió mélyül, alkotmányozódik. Egyetértek a szerzővel abban is, hogy jó lenne visszaszerezni az elvesztett politikai és gazdasági világpozíciókat, továbbá erősebben támaszkodni a közös alkotmányos hagyományokra. Kérdésem csupán az, hogy ez csak és kizárólag a föderalizmussal oldható meg, és ha igen, milyen föderalizmussal? Európa az alkotmányjogilag igazolható föderalizmustól nagyon messze van még, a szerző hasonlatával élve, egy európai válogatottat sem tudna kiállítani az olimpiára.

Ha Jakab András összes, egyébként inkább óvatos, eurorealista és kevésbé radikális, föderalista javaslatát elfogadnánk, még akkor sem lenne az Európai Unió az amerikainál jóval puhább föderáció.

A gyermek neméről évtizedek óta tart a vita, nem lehet véletlen, hogy az alapító országok is legfeljebb laza államtársulásnak tartják az Európai Uniót. Mások szerint szupranacionális nemzetközi szervezet. Megint mások szerint Európa eredetileg és ma is szerződéses alapokon álló gazdasági, politikai és jogi közösség, szuverén államok konföderatív típusú társulása. Jakab András javaslataival ennél tovább megy. Két apró hiányérzetem van a továbblépés érvrendszerével összefüggésben a belekívánás szándéka nélkül:

- jó lenne szólni Európa fogalmáról történetileg és ma. Örömmel olvastam az irodalomjegyzékben Szűcs Jenő nevét;
- célszerű lenne továbbá kidolgozni az államkapcsolatok tipológiáját és a skálán bemutatni azt, hogy az Európai Unió hol kezdte és merrefele tart.

A szerző rendszerező, színvonalasan érvelő, érveivel másokat meggyőzni képes tudós. Nem állhat tőle messze ez a két apró kívánság.

A fentiek alapján az akadémiai doktori dolgozat nyilvános vitájának kitűzését feltétlenül javasolom. A dolgozat keretein túllépve szeretném azt is kiemelni, hogy a jelölt publikációs tevékenysége a hazai és a nemzetközi tudományos olvasóközönség előtt széles körben ismert. Az opponensnek tudomása van arról, hogy a dolgozat bővebb változata könyv alakban magyarul és angol nyelven egyaránt megjelent. Az opponencia azonban csak a dolgozat kereteire szorítkozhat.

2016. június 8.

Dr. Kukorelli István
egyetemi tanár, az MTA doktora